

Kurtummi, tema olu ja elu.

Kirja pannud

J. Eglon,

Kurtummade koolmeister Wändras.

Motte: Tee oma suu lahti keelate eest,
ja rõõgi kõige nende asjade eest,
kes waba on jätud!

Opp. 1880. 31. *

Keiserliku Awaalika
Rm-kogu kink. 1916.

Tartus.

Trükitud K. Mattieseni tulu ja kirjadega.

1880.

Kurtumm, tema olu ja elu.

Kirja pannud

J. Eglon,

Kurtummade koolmeister Wändras.

Motto: Tee oma suu lahti keeletute eest,
ja räägi kõige nende asjade eest,
kes maha on jäetud!

Opp. fõn. 31, 8.

Tartus.

Trükitud K. Mattieseni kulu ja kirjadega.

1880.

..... Mis om see
Inimene, kellel magamine ja söömine
Elus kõige ülem warandus on?
Elajas! mitte enam! Tõesti see, kes meid
Nii rikka waimuga on loonud, et edasi
Sa tagasi wõime waatada, ei ole meile
Mitte oma jumaliku jõudu annud,
Et ta tarwitamata ära hallitab.

Hamlet (Shakespeare).

ENSV TA Fr. R. Kreutzwaldi nim.
Kirjandusmuuseumi
Arhiivraamatukogu

63 670

Mändra kurtummade kooli Ilale,
õpetajale Ernst Sokolowski,

armastuses ja auustamises

pühendanud

Maamatu kirjutaja.

Sissejuhatamine.

I. Kurttum.

1. Tema olu.
2. Tema kuulmise puuduse äratundmine.
3. Tema kuulmise puuduse sünnitajad.
4. Tema kuulmise puuduse arstimine.

II. Kurttumma wiad.

1. Tema ihu puudused.
2. Tema mõistuse puudused.
3. Tema korralise elu puudused.

III. Kurttumm oma wanemate majas.

1. Wanemate seisus.
2. Wanemate kurttumma kasvatamine.

IV. Paras kurttummade kasvatamine.

1. Ihu poolest.
2. Mõistuse poolest.
3. Korralise elu poolest.
4. Uju õpetuse poolest.

V. Kurttumma koolitamine.

1. Selle sündus.
2. Kooli töö ja koolitaja.

VI. Kristi koguduse kohus kurttummade kohta. Teaduseks.

Sissejuhatamiseks.

"Alegu pidi asjad käiwad" ja "Töö õpetab tegijat" on elu õpetusest tõusnud rahwa õiged hüüdmised. Ei ole inimestel ühe asjaga veel mitte suuremat tege- mist olnud, on temasse nagu mööda minnes puudunud, siis ei ole selle olust ja elust ka kellegil õiget tund- mist ega tähtsat tähendamist. Riisugune lugu on Geshlastel tummaga. Tummad on nende keskel ela- nud, rahwas on wanas ja uues testamendis tumma- dest lugenud; aga mis see sõna t u m m õiete tähen- dab, ehk mis sellega ütelda tahetakse, selle üle on küll tarwis täielikku otsust nõnda. Mis on

Tumm?

Tumm on keeletu inimene. Ta ei saa kõneldud; sest et temal iga keele tundmine puudub.

Keele õppimiseks on neli asja tarwis:

1. Keele eeskuju, mida järele räägitakse ja palju harjutustega kätte õpitakse.
2. Terwed rääkimise riistad, millega keele sõnu kuuldawalt võib kõnelda.
3. Dsaw waim, kes keelt omandab ja kinni pi- dada jõuab.
4. Terwe kuulmine, mille läbi keele eeskuju hääled waimusse tungida wõiwad.

Puudub kellelgi nendest neljast asjadest midagi, ehk temal ei ole nad kõik täielikud, siis ei saa see inimene ühtegi keelt — ei Wene ega Wiru, ei Soome ega Saksa keelt re. ära õppitud, waid tema rääkimine jääb puudulikuks ehk, tema jääb suutumaks tummaks.

Selle põhja pääl elab siis inimeste seas 4 sellist tummasid.

1. Ilma keele eeskujuta tumm oli Kaspar Hauser. Teda leiti aastal 1823 Nürnbergi linnas Saksa maal. Tali oliwad terwed rääkimise riistad, osaw waim ja terve kuulmine, aga et ta arwata 16 esimest eluaastat inimestest oli ära lahutatud olnud (wist määrata tageduse ja kurjuse läbi), siis oli ta tummaks jäänud ja õppis pärast Saksa keele kätte. Paras nimi niisuguse tummale on: w i a t a t u m m.

2. Terwid rääkimise riistu ei ole inimestel, kes äffitawad, koogawad, kogeldawad, ekitawad, kokkutawad, jokitawad, ökitawad, toterdawad re. Nemad ei saa oma puuduliku rääkimise riistade pärast selgid sõnu räägitud. Rääkimise riistade wiad on kord seesmised ja nägemata, kord wälimised ja nähtawad. Neid leitakse: kurgus, keeles, suulaes, lõualundes, ninas, huuldes, hammastes re. Niisuguse tumma tähendaw nimi wõiks küll olla: w i g a n e t u m m.

3. D j a w a t w a i m u ei ole nõdra-, totra- ehk lolli-meelega ehk mõistufeta inimestel. Nemad ei jaks keele eeskuju wasta wõtta ega kinni hoida; sellepärast ei saa nad kõneldud ja nendele andkem see tähendaw nimi: t o t e r t u m m.

4. Terwet kuulmist ei ole kurdil ehk kuulmata inimesel. Tema waimusse ei ole ühegi keele hääl tunginud ja sellepärast ei mõista ta rääkida. Tema nimi olgu k u r t t u m m.

Sell kombel oleks siis nende nelja jeltsi tummade nimed: 1. wiata tumm, 2. wigane tumm, 3. toter tumm ja 4. kurttum.

Tänu Jumalale, et wiata tumme rohkem ei ole leitud, kui ainus Kasper Hauser.

Teiste tummadele on inimeste armastus appi tõttanud. Wäsimata ja tüdimata halastusega on ta nende õnnetust püüdnud fergitada ja parandada. Armastus on raha ja waimu jõudu rohkestes ohwerdanud. Wiggaste ja toter-tummade koolisid on: Saksamaal 32, Inglismaal 9, Helweetsias 4, Hollandis 2, Daanimaal 1 ja Liwimaal (Rijas) 1. — Kurttummade koolisid on rohkem: Põhja Saksamaal 53, Lõuna Saksamaal 22, Austrias 16, Helweetsias 13, Hollandis 3, Belgias 11, Prantsusmaal 53, Inglismaal 20, Daanimaal 3, Rootsimaal 8, Norweegis 4, Weneemaal 15, Itaalias 15, Portugallis 1, Hispaanias 3, Põhja Ameerikas 22, Brasiilias 1, Ostindias 1; kokku umbes 290 kooli, kus 11,700 kurttumma õpetatakse. Terwes maailmas arwatakse umbes 850,000 kurttumma elawat.

Nõnda on aeg asja arendanud ja töö tegijat õpetanud, et sõna kuuldes ehk rääkides õige kaju waimu filma ette astub.

Dma laiema ja sügawama läbirääkimise eesmärgiks wõtame nüüd käpile:

I. Kurrumm.

1. Tema olu.

Kurt on sündinud ehk pärast seda jäänud kuulmata inimene. Sündinud, ehk enne keele õppimist jäänud kurdid on mõlemad tummad. Nendel on terwed rääkimise riistad ja osaw waim, aga kõrwad ei kuule, ja nende waral nad keelt õppida ei saa. Nõnda kui pime loomulikult teel oma osawa kätega kirjutama ei wõi õppida, olgu temal ka kõige ilusamad eeskirjad, nõnda ei saa paraku kurrumm oma terve rääkimise riistadega keelt harjutada.

Kui kurrummade kuulmise puudust mõõdetakse ehk kaalutakse, siis leitakse: mõned ei kuule maikugi, teistel jälle on weel pisut kuulmise eha.

Wiimaste hulgas on ka neid, kes mõnda walju häält kuulewad ja järele räägiwad, ehk ka terwest sõnast jagu saawad, siiski ei saa nad selle weikese kuulmisega keelt ära õppida.

2. Tema kuulmise puuduse äratundmine.

Kuulmise parandamise ja kurrumina kaswatamise pärast on ainult tarwis, et kuulmise puudust aegsaste ära tuntakse.

a) Lapse elu esimeste kuude sees ei ole mitte ferge asi kuulmise puudust ära tunda; sest et isegi terve laps kuuldawaid ilmumisi tähele ei pane. Sellepärast on raske tõendada, kas laps on sündinud kurt ehk esimeste elu päewadel ja fundel jäänud kurt.

Ei ärka laps kára läbi ülesse; ei pane ta mängu riistade häält tähele; ei pööra ta oma filmi ema mee-

litawa hääle poole; ei püia ta kogeldada, ei taha ta lallatada kui lahtiselt oma asemel sipleb; ei ole tall jell ajal, mill lapsed seda muidu teewad, himmu sõnu järele rääkida: siis ei ole wanemate mure oma lapse kuulmise pärast mitte asjata. Siiski ei ole veel õigust last kurdiks nimetada; temal võivad ka muud puudused olla. Katsutama peab ommetegi, kas kuulmist milgi kombel äritatud ei saa. Selle juures pan tagu küll hästi tähele, et põrumise läbi tundmist kuulmiseks ei arvata.

b) Pärast keele äräppimist kurdiks jäänud laps võib ise selle üle otsust anda, ehk seda on kerge äratunda sellest, et ta hüidmist tähele ei pane.

d) Kuulmise puuduse mõetmine on jällegi hea tükk tööd. Siin peab tähele panema: niisket külma ja kuiwa sooja ilma. Wiimse ilmaga on kuulmine parem, esimesega waelem; kõige parem keskmise ilmaga. Peale selle peab teadma, et kurt mõnda häält kuuleb, aga teisa ei kuule —, et ta ise oma terawaid tundmist kuulmiseks arwab, nagu uste lahtiwõtmist ja finni panemist, wõtmete mahakukkumist *cc. cc.* Sellega ehitab ta igakord oma kuulmise mõetjat.

3. Tema kuulmise puuduse sünnitajad.

Kõrwade sees on riistad, mis häält wasta wõtawad, edasi saadawad ja tunnewad. Du nendel wiad külles, siis ei wõi nad oma tööd toimetada, ehk toimetus on väga waene. Sagedaste on kesk kõrw wigane, kust kuulmise pudusooned wälja lähewad, — ehk peaaegu nahal wõi temal enesel on esimeste eluaastates põlendik olnud, — sellest tuleb enamist mädajooksmine kõrwadest.

Wälimisi, kestmisi ja seesmisi kõrwade wigasid on tohtrid suure hulga kirjasse pannud, neid kõiki nime-
tada oleks igaw lugeda ja ei olekski võimalik nõnda
äraseletada, et igauks sellest aru saab, kui mitte kõrw
ise oma liigetega filmade ees näha ei ole.

Mis läbi loomu wastane kuulmise puudus sünnib,
sellest ei wõi ükski täielist otjust anda, aga kaunis
hästi tõe ligidale jõudwad järgmised arwamised:

1. Kuulmise puudust sünnitawat ema ihus:

- a) ilmad. Elus olla tähelepantud, et mägil
maal, — kus kitsad sügawad orud, kus järsk
ilmade muutmine, kus päikese kiired walgust
ja sooja ei wõi tuua, — seal olewat kurt-
tumme rohkem, kui lausjal ja lagedal maal,
- b) niisked ehk rõsked elumajad,
- c) lubjane joogi wesi,
- d) wanemate „liiderlik“ elu ja selle „kurjad hai-
gused“,
- e) raskejalgsi ema ehmatused,
- f) waewaline ilmale saamine,
- g) ligistiku sugulaste paari elu. Sellest on Pranz-
lane Paudin statistiku teel numbritega ime
selge otjuse annud.

2. Esimeste elu nädalate ja kuude ajal:

Lapse hoidja hooletus, puudulik lapse toitmine,
laisk lapse kasimine, wilsu tuule tõmbamine, niiske elu-
maja, järsk ilmade muutmine, külmetamine, pauguta-
mine, hammaste saamine x.

— 3. Pärastpoolses elus:

- a) kuulmise riistade rikkumine: löömise, tõukamise,
kukkumise ja pää pörutamise läbi, kui kõrwad
werd hakkawad jooksuma,

- b) ränk külmetamine. Sääraniis jalatallade, kaela ja kõhu külmetamine,
- c) nahahaiguste wanaks jäämine ehk nende järsk kautamine,
- d) Sarlahi, leetrite ja rõugete hooletu põetamine.
- e) Haigusjed, mis pää-aju piinawad: palaw tõbi, pää-ajude põlendik, nende weetõbi, kukla framp ic.

4. Tema kuulmise arstimine.

Kõrw oma kuulmise riistadega seisab tugewa pääluu sees warjul; jenna ei pääse arsti aitaw käsi katsuma, ega ulata naljalt tema tundja film tõbe nägema. Sellest siis ka see elu õpetus on tulnud, et tohtrite teadus ja kunst wäga arwa kuulmist on parandanud ja weel wähem tagasi toonud; siiski ei tohita nende abi otsimata jätta, et küll igakord kuulmise puuduse parandamist loota ei ole. Dlla isegi ette tulnud, et kurdi oma loomu jõud seda toimetanud pää pääle kuffumise ja püssi paukumise läbi. Eks siis tohtri rohud ja tema õppinud käed seda ka korda saata ei wõi?

Kurdi lapse wanemid tuleb küll manitseda, et nad aegsaste, enne kui kõrwade wiga wanaks on läinud, targa ja inimeste armastaja tohtri juure tõttawad oma õnnetu lapsele abi otsima.

Alga weel rohkem tuleb kurdi lapse wanemid noomida, et nad mitte nõidade ja soolapuuhujate juure ei lähe, kuhu tänini nõnda hulgal on jookstud ja nendest kõik ära rikkuda lasewad, mida wast loomus ise ehk tohtrid weel oleks parandanud.

Pääle selle hoidku enmast igamees, et nad kurtumma „kidaakeelt“ ei hakka lõikama, nagu seda mit-

med „maatargad“ olla teinud ja hoopsewad weel päälegi omast osawusest. See olewat weike asi! Keel lahti ja jutt jookseb kui ladinale! Oh teie waesed! Nad ei tea mitte, mis nad teewad.

Kurtum ei saa jo mitte sellepärast rääkida, et ta ei kuule, aga tema ei ole mitte sellepärast tumm, et tall „kidafeel“ oleks. Kidafeele lõikamisega on sagedaste kõige ülem rääkimise riist — feel — rikitud ja just siis piab inimene tummaks jääma, kuna tall võimalik ei ole oma keelt pruukida.

Tsegi kui tohtiril piaks korda minema kurdile kuulmist tagasi anda, siis ei mõista kurt mitte koha rääkida, waid ta piab enne keelt õppima.

II. Kurtumma wiad, mis kuulmise puudus sünnitab.

1. Tema ihu puudused.

a) Snnetustest sünnitatud kuulmise puudus jätab kurtumma kehale mõndagi wiga eluajaks kanda. Nende juures leitakse:

Uimastust ja liigete tõmbamisi, kui hoo-
bid ehk lõögid pää pihta on käinud ja seda wigases teinud.

Nõdrust, kõrwadest mäda jooksmist ja tiiskust, kui ihu tiirude paistetused (Scropheln) kehas liigub.

Sagedad haigusjed, kui külmetamise läbi keha kord wigaseks on jäänud.

Viad keele riistade küljes. Need on: loomu wastane lihaw ja paks keel, liig kitsas ja püst suulagi, kitsas kurf kui kõrwade ligidal pää haige on olnud.

b) Õpetamata kurtummadel on enamest lihawad näud, sest nendel on ime tubli söögi isu ja waimu töö ei kurna mitte nende liha wõimu.

d) Kurtummadel puudub kergus keha liikumistes. Nemad weawad oma jalgu mööda maad taga ja nende käik on lõdw.

e) Et neid ükski kära ei eksita, sellepärast on nemad enamiste hoolsad ja tähelepanejad töötelijad.

g) Et nemad oma häält ei kuule, siis ei tea nad ka mitte, mis hääle kõlas kõlblik ehk kõlbmata on, waid lasewad seda oma söödu käia söömisel matsutades ja töös norislemises ja puhklemises j.

h) Kuna kurtumm hüidmist tähelepanna ei wõi, siis on lausel: — „Mis meeles ei olnud, piab jalgades olema“! — täis mõnu. Temale piab järele jookstama, kui talle weel midagi ütelda on.

Tema tähelepanemist wõib ainult tundmise ja nägemise waral äritada, kas pörutades ehk tampides pörandat ehk lauda wasta wõi käega näidates. Sellepärast on käimistes parem, kui temal ees astutakse ja teda järele käia lastakse, siis wõib käega näidata.

k) Kuna kurtumma nägemine ja tundmine elus tubliste harjutakse, siis on need kaks meelt nendel palju terawamad kui wiie meelega inimestel. Elus ja koolis on see wäga tähtjas, sest:

kurtumma tähelepanemist on selle läbi kergem äritada;

rääkima õpetamine sünnib nende kase meele waral; oma terawama nägemisega õpib kurtumm iga tööd, mis pääle temale osawust jagatud, palju ruti-
malt kätte kui wiie meelega inimene.

l) Tema terawa tundmise pääle toedades, wõib temale ka pimedas tahtmise kirjutamise teel ilmutada. Tema sõrmega kirjutakse lageda asja pääle. Ta tunneb tähe kaju, siub neid sõnaks ja sõnad lausjeks kokku. Sell kombel wõib temale joowitusi ilmutada.

m) Kurttumma kannul käiwad ka sagedaste õnnetusjed, mille eest kuuljate kõrwad neid kaitsewad. Näituseks: nad jääwad hõlpsaste hobuste jalgade alla ja neid hammustakse koerdest.

n) Kuna kurttumm oma kuulmise puuduse pärast ei räägi ega laula, sellepärast on tema rind ja kops nõder ja rinna ja kopsu haigusjed tulewad sagedaste ette, keel pakks ja kange, hääl kare ja wõeras. Rääkimine on nendel esialgu õieti raske.

o) Kehaliku walu kannatab kurttumm rohkem ära kui kuulja, sest et teiste küsimised ja osawõtised teda mitte ära ei ole ellitanud.

p) Mitme külge hakkawa haiguse eest, kus hirm ehk kartus neid toob, on kurttumm oma puuduse läbi hoitud.

r) Oma mõtete ilmutamiseks on kurttummade näu kujutusjed ime elawad ja järsjud.

2. Tema mõistuse puudused.

Mõtlemine on waimu töö. Tööle panewad teda meeled. Neli meelt on kurttummal. Ta wõib ka ilma sõnadeta mõelda, aga tema mõtted jääwad wälimise ehk nähtawa ilmasse.

Kuulja mõtlemine on waimne ise enesega rääkimine. Sõnad on waimu nõuriistad, nendega tähendab, mõeldab ja kaalub ta asja igast küljest, enne kui otjust annab ehk wõtab. Sõnade raskusel wajub mõte waimu riigisse ja tõuseb tema tiiwul ülesse Jumaliku ole-

mise piiridesse. Kurratum ei mõtle mitte nõnda. Tema mõtleb piltides ehk kujudes, mida film tema waimusse wiinud; neid jäeb ta oma mälestuse mõeldul uduselt ehk elawalt teine teise otša ehk kõrwale ja püüab neid näitades ilmutada. Tema mõttekäik on kui panoraama.

Dormust ei pääse kurratuma waim sügawasse waimu riigisse ega ülesse jumaliku armu ja heldust wata. Nii kaugele kui kurratuma oma film ulatab, kui tema oma eluõpetus teda on saanud, nii suur ja lai on tema filmaring. Mis ta oma film ei näe, mis ta oma käsi ei katsu, mis ta oma nina ei nuusuta, mis ta oma keel ei maitse, sellest ei tea ta mitte midagi. Tarkuse waranduse aidad, raamatud on tema eest luffus. Sõnad ja laused ei wõi tema filmaringi mitte laiendada. Häälel ei ole wõimu tema üle. Temal ei ole wahet walju ja lahke sõna wahel; ei mõista ta ahwardawat ja meelitawat häält tähele panna; ei tunne kurwa ohkamist ega rõõmust hõiskamist; ei kurwasta teda leina laul ega rõõmusta teda tänu ja kiituse hääled; ei pill ega pasun, ei linnu laul ega metsa kohin liiguta tema waimu; häälewalda temal ei ole: see on määrata suur puudus.

Kuulja terwist hoiab elu- ja arstide õpetus; tema himudel ja tahtmistel on sääduse waljad juus, tema eluteed juhib armuõpetus; aga kurratum ei mõista oma terwist hoida; teda ei sunni käik ega kohus; teda ei piata keeld ega ahwardus; temal ei ole märku sääduse ja õiguse wõimusest, ei elukombede sunnist ega määrast; temal ei ole teadust ei minewikust ega olewikust; ei tea tema midagi armuõpetusest, igawesest elust ja hukatusest, ei troostist mures ega abist hädas: tema mõistus on wiie meelega inimestest nõnda palju maha jäänud, et halemeel selle pääle mõeldes.

Kuna nüüd õpetamata kurtumma waim nii palju kuuljast maha on jäänud, siis on seda ka koolis raske teule äritada; ometegi võib igakord niisugust kurtumma õpetada, kelle juurest on leida: kärmas ja elaw olemine, ferge keha liikumine käies ja töös, selge ja lahke waatamine, uxin tähelepanemine, rõõm ja pahameel näu kujudes, soowimiste ja tahtmiste ilmu-
tamine *rc.*

Et ühte kurtumma võimalik õpetada ei ole, selle otsusega on tarwis ettevaatlik olla; sest hooletuses ja waesuses ülesse kaswanud kurtummad on sagedaste lollide ja totrade sarnatsjed; niisugusid piab kaua uurima, enne kui seda otsust antakse: Teda ei wõi õpetada.

3. Tema korralise elu puudused.

Üleüldse ei ole kurtummm kurjem kui kuulja; aga kuuljat juhib ja õpetab sõna, see waimuharimise nõu-
riist. Kõrw kuulleb, — meel mõistab, jüda tunneb.

a) Hääles ilmub iga looma südame seisus. Hää-
lest võib hinge lugu ära tunda: hõiskamisest — rõõmu,
oigamisest — walu, ägamisest waewa, appi hüüdmisest
— häda, needmisest — wiha, õnnistamisest — ar-
mastust, parastamisest — kättemaksmise tuju, naer-
misest — nalja, nutmisest — leinamist, ahwardamisest
— kohuse unustust, kiitmisest — kohuse täitmist *rc.*
Sellest ei tea kurtummm ühtegi.

b) Wanemate armastuse hääle õpetab, juhatab,
manitseb, karistab maast madalast kuuljaid lapsi.
Nende südames äratakse aegsaste tundmist õigusest ja
ülekohtust, osawõtmist ligimese õnnest ja õnnetusest,
usust, lootusest ja armastusest *rc.* — Sellest jääb kurt-
tumm suutumaks ilma.

d) Ei püüta kurtumma süüant igas sündjas elu-
korras harida näituste läbi, mis ei piaks siis tema
juurest mitte leitama: kõlbmata elukombid, roppust,
kõlmata korda, wargust, hoolimata ja tänamata meelt,
tighedust, kahju rõõmu, piinamise himu; sest ega ome-
tegi haige oigamine, kurwa ohkamine, koera wingu-
mine, kassi karjumine tema süüant ei liiguta. Kurt-
tumm on oma lihatahtmiste toores pärisori. Selles
orjuses temal määra ei ole; sest temal ei ole Jumala
kartust, ega usaldust ja armastust tema wasta. Ju-
mala sõna ei saa talle lambiks olla elu tee pääl.

e) Tunneb ka kurtumm mõnikord wälgu löömises,
müristamises, rahesajus, lõhkujas wee woogudes üle-
mat kui inimese wäge ära, siis ei ole temal ometegi
sellest ülemast wäest muud, kui ebaukslikud hirmu ja
kartuse fujud. Eks ole nüüd awalik: Koolitamata
kurtumm on päris pagan.

g) Kuna ta kallist süüant harimisest sõna läbi
ilma jääb, siis ei tee temale jälle sõna kuri kuujamine
ja kihutamine mitte kahju. Tema ei kuule sõimamist,
wandumist, needmist, roppu naljameitmist, Jumala teo-
tamist &c. Sellepärast on ka õpetatud tummad omas
usus, armastuses ja lootuses palju kindlamad ja us-
tawamad kui mõnigi kuulja.

h) Kurtummal on imeline wägew silma himmu.
Kõik, mis silma häälitseb, ja kõditab, seda ta armas-
tab. Enese ehitamises on ta õieti edew. Wõlmata
hoolega püüab ta, olgu mis teel tahte, uhkeid ja toredaid
riidid selga saada ja hoiab ja puhastab neid ilusti.
On kellegil waesed riided seljas, sellega ei ole temal
tegemist, sellele pöörab ta rääkimata põlastusega selga.

i) Kuna tema terve teaduse teed ja uksed filmad
on, siis ei jäta ka kurtumm midagi waatamata ja
forimata, temal on iga asi majas teadu pärast ja

kadunud asja on tema kõige usinam leidma. Aga pimedas on ta väga õnnetu ja arwab ka pimedat inimest hoopis õnnetumaks kui ennast.

k) Et kurtummal waimuharimisest nõnda suur puudus on, et tall maailmast ja tema elukombedest nõnda pisut tundmist on, siis wõib tema juurest leida:

- 1) uhkust, auu ahnust, ise enesest lugu pidamist, iga kiitus ja laitus paneb ta were keema;
- 2) ise enese armastust, kadedust ja ahnust, iga töö eest, mis ta teisele teeb, pärib ta suurt palga;
- 3) oma õiguse punnimist, sellepärast on ta kangekaelne, sõnakuulmata ja wastane;
- 4) määrata kerge meelt, sest ta ei jõua ära kaalu: kudas, kust ja miks lugu nõnda on?
- 5) järsku wiha, ta arwab enesele ülekohut tehtawat ja püüab seda kätte maksta, kas asju lõhkudes ehk riidid katki lõikades, lüües ehk hammastega külge hakates;
- 6) umbusaldust, sest et ta kuuljate mõtte käigust aru ei saa;
- 7) argust silma nähtawas õnnetuses ja hädas;
- 8) oma liha himude ja tahtmiste orjust, ta ei hooli nende täitmises ei minewikust ega tulewikust.

1) Õnnetumat kurtumma ei piaks kuuljad mitte hiritama, naerma ega nohkima, selle läbi kaswab tema tigidus ja umbusaldus, waid kristlik armastus piaks igauhte sundima lahkest ja sõbralikult temaga ümber käima, siis oleks tema elu tõesti parem, kui ta — Jumal paraku! tänini nõnda sagedaste on olnud.

III. Kurrumm oma wanemate majas.

1. Wanemate seisus.

Kurrummad on enamiste waeste wanemate lapsed. Waestel on wiletsjad elu asemel, halb ja puudulik toit, sagedaste ei ole elukombedgi kiiduwäärt, sellepärast enamiste ka nende laste hulgas kurrumme leitakse. Hoolekandmist laste terwise eest on pisut leida ja tööbede wasta abi otsida ei jõua nad mitte ehk nendel puudub tarwiline mõistus selle tarwis.

2. Wanemate kurrumma kaswatamine.

Wäga sagedaste kaswab kurrumm wanemate majas oma pääd ülesse. Tema ihust ega hingest ei peeta suurt lugu. Jaust on selle juures süidlane wanemate lastekaswatamise puudulik tundmine, jaust ka aja puudus, mida ülespidamise muretsemine terwelt äraprungib.

Palju wanemid hoiawad oma kurrumma last tuas kartlikult finni, et teda õnnetuste eest kaitseada ja ei aimagi, et kurrumm selle läbi ihulikult ja waimulikult kauraks jääb. Sell kombel kaswatatud kurrummad on lollide ja totrade sarnatsjed. Koolis on neid wäga raske ja waewaline waimulikult elustada.

Nõnda kui see nüid maailmas alati olnud ja nüidgi on, et waewalt mõni parajat paika ja kesseed leiab, on ka lugu kurrummade kaswatamisega; teised wanemad ajawad jälle käre teisele poole kraawi. Nemad lasewad oma kurti last ümber hulkuda, kuhu ja millal ta ise tahab. Siin ei wõi küll mitte salata, et selle läbi kurti keha finnitakse, ja et ta enesele

mõndagi asja-tundmist kogub; siiski on niisugusel kasvatamisel omad suured wiad, niihästi ihulikud kui waimulikud. Ihu poolest võib ta ümberhulkudes õnnetuste läbi oma terwist kautada ja eluajaks sandiks jääda. Waimu poolest õpetatakse teda päris teadmiste päälikuks. Ta oskab warastada, kõrtsides laskuda. kiimaluses elada, laiskleda &c. &c. Nõrkimised ja hirmutamised teewad teda tagedaks, usmataks, wihasaks, järskuks, kättemaksjaks &c. &c. Pärast on ta wiisa korrapäralist elu harjuma ja usinus ning truudus ei taha mitte enam ta südamesse juurduda.

Jälle teised wanemad ellitawad oma kurti last, piawad teda kallimaks kui oma kuuljaid lapsi; nad teewad igaford tema tahtmist; ei karista millalgi tema kurjust, nad püüawad temale nagu kuulmise puudust jellega tasuda. Sellest ellitamisest tähtkawad: iseenesest lugupidamine, fangekaelus, wastane meel, sõnakuulmata olemine, määrata tahtmine oma soowimisi täita &c.

Ei puudu ka jälle niisugusid wanemid, kes oma kurtumma põlgawad ja teda kuulja laste selja taha tõukawad. Bahet tehakse riides, söögis, joogis &c., muudugi on mõista, et õnnetuma südames wiha ja kadedus jell kombel piab kasvama.

Tuhatatakse niisugusid wanemid mõistlikuma kurtumma kasvatamisele, siis oleks tema ilmlis ja waimulik lugu palju parem, kui ta praegu on, ja kurtummade koolitamine saaks hää tüff fergitatud.

IV. Paras kurtumma kasvatamine.

A. Ihu poolest.

Ihu on waimu elu ase ja riist. On ihu rikunud, siis kannatab ka waim. Kõikjugu wallatused ja üleannetused tõusewad äritatud kärsitust ihu elust. Sellepärast on wanemate kohus oma laste terwise eest hoolt kanda, ja kõik teha, mis seda kosutab ja kinnitab.

Kurtummale peab kindlal ajal ja parajal mõedul toidukat rooga antama. Tema riided olgu aasta aegade ilma järele soojuse ja suuruse poolest parajad, et kehal lahetuse puudust ei ole. Tema keha ja riided olgu puhtad. Puhta ihu nahk hingab ja puhastab werd. Musta ihu nahk ei saa hingata ja veri jääb puhastamata. Kurti peab ka harjutatama puhtad hoidma: keha, palet, käsja, nina w. Seda nõuab juba wiisak elukombe. Muidugi on teada, et woodi ja selle riided ka puhtaks peawad jääma, sellepärast ära antagu lapsele mitte õhtu hilja palju süia ja juua.

Kurtummal olgu puhas ja paras õhk elumajas. Nõnda palju kui tarwis käigu ta hoidja silma all õues jalutamas. See kosutab tema keha ja kaitseb külmetamise eest.

Kurtumma liikumine ja puhkamine sündigu parajal mõedul. Liig pakk ja liig lühikene magamise aeg on lapsele kahjulik. Magamise tuas olgu wärske, puhas õhk. Kõlbmata elu kombid ärgu tulgu sääl mitte ette. Lapse woodi ei tohi mitte kõwa ega pehme olla, waid paras.

Kurttumma hoietagu, et ta mitte haiget ei saa. Pimedas ära lubatagu teda mitte ükfinda õuue minna, sest kõrw ei kaitse teda mitte õnnetuse eest. Koerade eest õpetatagu teda kõrwale minema, sest et ta elaja urisemist ei kuule. Nõndasama juhatatagu teda terawa riistadega ette waatlikult ümber käima.

Kurttumma karistamine sündigu kannatuses, et ta terwisele kahju ei sünni. Mutsud ja wopsud pähä ja selga — nõnda kui seda mõnestgi emast nähitud — kõrwadest wenitamine x. ei tohi sugugi ette tulla.

2. Kuna kurttumma filmad kõrwade asemel on, ja tema waimu toit ükfinda seda teed käib, siis on wanemate iseäralik kohus tema filmade terwist hoida ja filmi harjutuse läbi teritada; aga ka kõik kõrwale hoida, mis nendele kahju toob.

Silmadele on kahjulik: poolpimedas, ämarifus ehk widewifus waatamine, — järsk pimeduse ja walguse wahetus, waatamine päikese ehk heleda walguse sisse, suitju sees olemine, töö läikiwa peenikeste asjudega, palawus ja külmetamine, liig ligidalt waatamine x.

On kurttummal filmade haigus, siis peawad wanemad aegsaste tohtri abi otsima, sest nägemise kaotamine oleks temal otjata õnnetus.

3. Kuna kurttummal sagedaste kopsu haigusid on, siis otsitagu ka nende wasta abi.

Kopsu haiguste fergitamiseks ja parandamiseks olgu tubades puhas ja wärske õhk, paras keha liigutamine aia-töös, põllutöös, turnimises, jooksmises, et weri seisma ei jää.

Kopsu kinnitamiseks on tarwis õues õhku sügawaste sisse hingata, hääletada ja sõnu järele rääkida.

4. Harjutufeta jääb iga jõud nõdraks ja fiduraks, sellepärast peab kurtumma jõudu ja liigete pruukimist tubliste ja aegsaste harjutatama.

Kurtumma harjutatagu püsti seisimises, käimises, ufinas ümberpöörmises *ic.* Kui ta jalgu mööda maad wiab, siis tehtagu tema kombet järele ja näidatagu temale kudas kergeste ja ilusti käiakse.

Kurtumma lastagu kuulja laste mängudest osa wõtta jooksmises, hüppamises, kurni wiskamises *ic.* Selle waral kosub tema terwis.

Teda wiitagu meelel niisuguste hädade kimpu, mida hõlpsaste kõrwale wõib pöördä, et ta osawust õpiks nende eest ennast hoidma. Näituseks: Teda pantagu aia otja esä puu otja pääle ja lastagu teda säält maha tulla; teda lastagu mõistliku inimese silma all puu otja ronida, kraawide üle hüppada, et ta oma liikmid ja keha jõudu pruukima õpib.

Kui tema jõud seda kannab, siis pruugitagu teda kõitfugu töö juures. See toimetus teeb teda terweks, tugewaks, kärmeks, ufinaks ja osawaks.

5. Kõiki kombid, mis kuuljatel kurtumma juures wasta meelt on, nagu noršklemist, ablust, matsutamist jõõmises, näu moondamist, uste kinni löõmist *ic.* ära lastu wanemad oma kuulmata lapsese mitte omaduseks harjuda ja kui niisugusid kombid tema juures näha on, siis seisku nad selle wasta hoolega. See wõib kergeste nõnda sündida, et kõlbmata kombet järele osatakse, selle üle pahameelt näidatakse ja siis wiisakat kombet temale eeskujuks antakse.

B. Mõistuse poolest.

1. Kõige päält on meeled, kes waimu jõudu äratavad ja tööle sunniwad. Sellest tööst tõuseb mõistus

ja asjade tundmine. Sellepärast peab wanemate hool olema, et kurtumum hästi palju näha saab. Seks wõetagu teda ühes: rehesse ja laudasse, aidasse ja kelbrisse, aiasse ja metsasse, kirikusse ja linnasse 2c. 2c. Tema tähelepanemist juhatatagu ühe ja teise asja peäle ja õpetatagu teda jääb juures nõnda palju kui iial wõimalik on. Nõnda hoitakse teda mõtlemata konutamise eest ja äritakse tema waimu tööd tegema ehk mõtlema.

2. Wanemad peawad ka oma kurtumma wiie meelega hää laste hulgas mängida lastma. Mängude korrad õpetawad temale tähelepanemist, sest ilma sellela ei saa mängitud. Kurtumum peab mängu korda enese üle walitseda lastma, ta piab mängu jäädusi täitma ja õpib nõnda ennast jääduste wõimu alla painutama ja nende raskesti kandma. Sga laps õpib mängides. Ihu ja waim on töös. Iah, mäng teritab terwist ja rõõmustab waimu. Ta kaswatab wennaliku armastust ja aitab lapse iseloomu jalule. Et mängust tuju ei tõuse, piab tall oma määr ja aeg olema.

3. Iseäranis rohkest arendab kurtumma mõistust see, kui wanemad teda igalpool omas töös aita- jaks pruugiwad ja temale kõiksugu tööd õpetawad, nagu piaks temast kes teab, mitme kunsttöö meister saama.

4. On wanematel, sugulastel ehk sõbradel tund- mist ja aega kurtumma ka rääkima õpetada, kui ka mõnda sõnakestki, siis astub ta jällegi sammukese mõistuse teel edasi. Selle töö juures wõtgu nad kurtumma oma põlwele wahel, lastu teda suu peäle waatada, pantku ta käsi oma rinna ehk kurgu sõlme wasta ja rääkigu a, o, u, e, i ükssikult ette. Ehk

juhtub mõni hääl wälja tulema. Siis on aas käes, millest finni wõib hakkata. Tarwis on ifka kurtumma wasta rääkida ja teda juu pääle waatama sundida. Sellega harjub tema tähelepanemine.

D. Korralise elu poolest.

Kuna kurtumma ja kuulja lapse waimu annete wahel ühtegi wahet ei ole, siis peawad wanemad oma kuulmata last korralise elu poolest nagu kuuljat last kaswatama. Siin ei ole siis selle asja tüki poolest muud tähendada, kui seda, mis kurdi juures iseäranis soowida oleks, ehk mis wigasid wanemad kõige rohkem tema kaswatamise juures teewad.

Wigasid korralise elu kohta on kergem ära hoida, kui harjunuid ära hawitada. Sellest tõuseb wanematele kange hool, et oma süi läbi, ehk teiste kurja eeskuju tõttu kurdi külgi kõlbmata elukombed ei harju.

1. Paljugi wanemaid arwawad, et nad oma lapse kuulmise puuduse pärast temale wõlgu on: teda igal kombel teenida, temale kõik järele anda, ei milgi kombel teda ta tigiduse ja kurjuse pärast karistada. Kurtumma palwe ehk karjumine on nendel käsuks. Tema käest järele andmist püütakse lubamistega ja tasumistega meelitada. Kus on jääb wanemate wõimus ja auu jäänud? — Niisuguse meeletu wanemate armastuse sisse uppub iga korralise elu nurgakiwi — sõna-kuulmine — suutumaks ära. Selle ajemele astuwad kui mehed ette: sõna-kuulmata olemine, isemeel, kangekaelus ehk „poomkaelus“ ja uhkus. Sell kombel kaswab kurtumma tema ligimestele kannatamata riist kaela. Kui niisugust wiletjat lugu mitte ei pia sündima, siis on wanemate püha kohus filmapilgulist

fõnakuulmist kurtumalt täies armastuses, tões ja kangusega nõnda. Puiklejast sõnakuulmisest on sõnakuulmata olemisele aga üks waks maad. Muidugi ei saa wanemad lastelt seda nõudma, mis lapsed täita ei jõua. Käskusi ja keeldusi olgu pisut; sest kus neid rohkesti on, sääl on ka palju üleastumisi. Armastusest sõnakuulmine on palju rohkem wäärt kui sundusest käsu täitmine. Sõnakuulmise ülem pall olgu wanemate rahulolemine.

2. Wäga terawaste paneb kurtum muu inimeste elukombid tähele, et ta oma eluwiiisid nende järele säeks. Näeb ta hääd ehk kurja, mõlemid wõtab ta omaks. Sellepärast on wanemate kohus hoolfaste selle üle walwada, et temal igaford hääd eeskujuga näha oleks. On kurdi kaasinimesed, näituseks, sõbralikud ja lahked, siis on ka tema nõnda; on nad halastajad ja helbed inimeste ja loomade wasta, siis saab ka kurtum seda olema. Kelle seltsis kurt elab, selle pääle on küll wäga hoolega waadata. On tall hääd seltsimehed, siis wõib loota, et ka kurdil hääd ja wiisakad elukombid on, ehk ümberpöördud.

3. Laiskus on kuradi pääpadi! ütleb wana tarkõna, ja seda ei saa ükski püüdma waleks ajada. Ei lasi nüüd wanemad oma kurti asjata ümberhulkuda, ei saada nad teda santima, waid kannawad hoolt, et ta oma jõudu mööda tööd teeb ehk mängib, siis wõib julge olla, et kurtumma elukombid korrallised on. Ta on usin, sõnakuulelik, armastab tööd ja tululikka toimetusi.

4. On kurtumma wanematel ka kuuljaid lapsi, siis piawad nad neid kõik ühetasa toimetama. Üht ei tohi paremaks, ega teist halwemaks pidada. Peetakse kurti paremaks, kui teisi lapsi, siis hakkab ta

enesest suurt lugu pidama. Ta jääb kõrgiks, hoolimataks, uhkeks. Peetakse teda halvemaks kui teisi lapsi, siis jääb ta nurisejaks, kadedaks, pahaseks. Ka kiitus, laitus, ell kannatus, võib teda paraja tee päält kõrwale juhtida. Teda juhivad tema meeled, sellepärast piab kiituse ja laitusega kitsse oltama.

5. Ei taheta kurtumma südamesse pesitada lasta umbusaldust, tighedust, wiha, kurjust, siis ei tohi waned mad tema wasta armuta ja kõwad olla, siis ei tohi teised teda nohkida, petta, naerda, põlgada, ei tohi temale liiga teha, waid piawad teda armastusega kaitsma, juhatama ja õpetama. Rahjulikumaid waimu wigasi ei olegi kui need praegu nimetatud.

Tahetakse äkilist meelt ja kätte maksmise tuju kurtumma hingest wälja kirkuda, siis ei tee seda mitte karistus, selle tarwis on hoopis mõnujamid nõuriistu otsida ja paremat jälle leida ei olegi kui sage Jumala juure juhatamine. Kui kurtummi wiha tujus on, hoietagu talle peegel ette, et ta oma hirmsat nägu näeb ja nõnda oma inetut tuju tundma õpib.

Kurtummast ära hoietagu mitte kõif meelewastalift elu korda kõrwale, waid teda lastagu ka kibe dust maitsta, nagu: nälga, jamu, külma ja palawat, et ta oma hoolimata ja fergeet meelt jätaks ning teiste waewast ja walust ka oja wõtma õpib.

6. Wõõra omandust õpetatagu kurtumma aegfaste auu sees pidama. Et ta seda õpib, olgu temal enesel warandust, mida ta hoidma piab. Temal olgu oma kasti ehk kapp, kus ta asjad sees seisawad, jenna ei tohi ta mitte teiste asju wõtta ja panna.

Teda ära õpetatagu mitte maiaastama. Mis ta mitte kätte ei pia saama, see olgu luku taga.

Uga teistele andma, teistele hääd tegema, seda sünnib kurti õpetada. Sell kombel wõib kurtumma päris wigadelle sõõrdu ette teha.

7. Kõrrapidamist wõib temale nõnda õpetada: ta ei tohi oma asju laiali maha jätta, ta ei tohi neid ära lõhku, ta ei tohi pesemata, jugemata ja lohakil ümber jooksta, ta ei tohi sõõgi laual esimene kãpakil toidu kallal olla &c.

8. Häbi tundmine on puhtuse kaitseja ingel. Kõik hoietagu kõrwale, mis seda tundmist kautab ja katjutagu kõik teha, mis seda tundmist kosutab. Häbemata näitamisi ära sallitagu mitte kurtumma juures.

9. Tõemeelt kaswatatagu selle läbi, et kurtummale seda üteldakse, mis ta teada nõuab, ehk järsku wastatakse: sellest ei saa sina aru ehk seda ei ole sinul mitte tarwis teada. Ta tunneb kergeste nõust ära, kui teda petetakse ja selle läbi kaub tema usaldus omaste wasta ära. Teda ära kiusatagu mitte waletama. Du oodata, et ta kartuse ehk kasu pärast mitte tõtt ei saa rääkima, siis ära hirmutatagu teda mitte, aga ära antagu temale ka mahti walest kasu saada, waid püitagu seda, et tema usaldab ja et teda usaldakse, et ta tõtt räägib, siis ei ole walel ega umbusaldusel mahti tema südamesse juurduda. Nõnda kui muudki inimesed püiab ta oma süüdi salgamistega ja wabandamistega kinni katta. Seda wiga parandab kõige paremalt andeks andmine, kui ta oma süüdi tunnistab.

10. Südametunnistus, mis ka kurtumma rinnus keelab ja käseb, saagu aegsaste äratatud ja elaw hoietud. See sünnib kõige paremalt nõnda, et ta oma tegude pärast wanemate hääd ja kurja nägu näeb, seda märkab ja omas südames rõõmu ja rahu

ehk waewa ja kärsitust tunneb. Sell kombel juhata-
takse kurtumma korralise elu teel edasi.

11. Et kurtumma oma kurja tegusid ei kordaks, et sellest kurjad tujud ei kaswa, on temale tarwis paha meelt ja kurbust n itada, peab teda t emeelega manitsejama ja  hwardatama. Armastab ta oma manitsejat, siis mõjub manitsus ja  hwardus; aga ei mõju need mitte, siis piab kangelaid n uriistu pruugitama: temale ära antagu s oki ega jooki, mis tall waga meelepärast on, teda saadetagu s ogi lauvalt nurka, teda ärgu lubatagu teistega mängida; — ei aita ka need nuhtlused midagi, — siis antagu temale witju õige koha p ale ja parajal mõedul. Üleüldise on kurtumma üle lahkusel suurem wõit kui kangel. Selle asja tüki poolest tuletagu igamees enesele meele päikese ja tuule w itlemist reisi mehega.

Kurtumma ei wõi mitte  kfikusse kohasse wangi panna, sest tema ei saa mitte h ida, kui tall midagi õnnetust juhtub. Parema pantagu teda nurgasse, silmad seina poole, seisma. See on temale libe karistus, sest nõnda on temalt kõif ajawiide ära wõetud ja igawus waewab teda walustate.

Sga karistuse juures olgu enne selge, kas kurtumma seda ka on  rateeniud, kas ta oma  leanne-
tust meelega ehk kogemata on teinud, kas kergemeel ehk tigeus s ndijaks on olnud x.: selle järele tuleb karistust m eta ja see sündigu jala p alt, t emeelega ja kurwa n uga, aga mitte millalgi wihas ja tuju tuhinal.

12. Kui kurtumma elu kombetega rahul wõib olla, siis näidatagu selle üle ka h ad meelt, osawõtmist ja antagu kingituste läbi hoogu parema elu poole. Siiski sündigu see parajal mõedul. Kõige  lem pall temale olgu wanemate rahul olemine.

E. Üin õpetuse poolest.

Kurtumma usku süitab tema omaste usklik süda põlema. Paneb kurtumm tähele, et tema wanemad südamest Jumalat paluwad, et nad teda hädas appi hüiawad, et nad õnnetuses oma filmi mägede poole pöörwad, kust neile abi tuleb; siis märkab ka tema: nad ootwad ja lootwad muialt arapäästmist. Näeb kurtumm, et wanemad iga hää ande eest Jumalat tänawad, siis aimab ka tema: kõik hää ja täielik and tuleb ülewelt walguse Isa käest. Näidatakse temale Jumala wäge loomuses ja jurnu juures, tema heldust põllu saagis r. r., siis tõuseb ka tema südames imestellemine. Wiiakse teda kirikusse ja jurnu aeda, püitakse temale näituse teel seletada, mis jääb temale filmi puutub, siis ei wõi tema waim liigutamata jääda ja usu iud tärkawad ta südames ülesse. Suutumaks tuimaks ei tohiks ta mitte jääda, siiski on ta tundmine aga wari.

1. Kui nüid lõppeks koolitamata kurtumma elu weel ferd lühidelt läbi waatame, siis on awalik: tema elu, wiie meelega inimese kohta, on wäga kahjatsamise wäärt, tema puudus nõuab inimese armastuse kõige palawat osawõtmist.

- a) Tema ei saa oma tarwitusi ja soowimisi teistele mitte ütelda, ega teiste mõttid mitte kuulda. Tema on teistele kurt ja ise enesele tumm ehk ümberpöördud.
- b) Wäga palju asjadest jääb tema oma puuduse pärast ilma. Otsata hääle riigist ei puutu mitte ükski kõla tema kõrwadesse. Ei kuule

tema mitte sõnakestki isa ja ema armastuse häälest, ei saa tema osawõtta sõbrade jutust; keft inimeste hulgas piab tema kui puupakk seisma, igawene wai kus piirab tema ümber nõnda kui igawene öö pimedat katab. Hädas ja õnnetuses on ta ilma usu troostita, kuusatuses ilma toeta ja surma tunnil ilma lootufeta.

- d) Et tema kaasinimesed teda wäga puudulikult õpetada wõiwad, siis jääb ta hirmus madala waimuharimise warwa pääle seisma: mõistmises jõuab ta waewalt wäeti lapse järjele; usu poolest jääb ta alamaks kui pagan, kes kaju ja kombet kummardab, aga olust, elust ja waimust mitte midagi ei tea; korraliku elu poolest jääb ta oma liha sunduse orjaks, ei mõju temasse ei Jumala ega inimeste seadus; teda ei ärita hää poole kaunid eeskujud sündusest, ega hirmuta tema waimu kurja tegemast õelate nuhtlused ja hukatused.

2. Oma õnnetust ei tunne kurtum inise mitte. Iseäraliku kurbdust ei ole tema paies mitte lugeda. Selle tarwis on tema mõistuse piir liig kitsas. Temal puudub mõet ja kaal oma puuduse täielikuks tundmiseks. — Nõnda kui sandi kepile saanud rikas oma waesust walusamalt tunneb kui puuduses üleskaswanud waene, nõnda tunneb ka ennine kuulja, kes pärast kurdiks jäänud, oma puudust palju elawamalt ja walusamalt, kui see, kes lapsest saadik kurt olnud.

3. Säeme kurtumma ja pimedat teine teise kõrwale, siis on awalik, et pime olemine, mis pärast fooli aega sündinud, enam kahjatsamise wäärt on, kui sellamal ajal sündinud kuulmise puudus. On mõlemad puudused sündimisest ehk noorest iast saadik, siis

on pimedus tööle kahjulik, aga kurt olemine inimese waimu arendamiseks palju kahjulikum. Pime inimene elab wälimises, kurt ilma koolita, seesmises pimeduses. Kurt arwab pimedat palju õnnetuma olevat kui enmast ja kahjatsseb teda, sest et pimedal puudub nägemine, mida tema oma kõige ülemaks waranduseks piab.

4. Inimeste kohus, sugufondade tulu ja kasu ja see teadus, et kurtumma waimu ja südant wõib harida, — nõuab kõwasti, et neid mitte hoolimata kuulmise puuduse õnnetuse kätte ei jäeta. Kool päästab nende keele paelad, jagab nendele tundmisi ja osawusi, mis läbi nad õnnetusest parandatud elusse astuwad.

Millal, kus ja kuidas seda tehtakse, sellest wõtkem kohe laiemalt rääkida.

V. Kurtumma koolitamine.

1. Selle jündus.

Kurtummade koolitamine algas 16. saja aastal. Ennemine ei pantud nende õnnetust tähelegi, ehk sellest minti hoolimata mööda. Wana Greek. maa tark, Aristoteles, arwas: kurtumma on toter inimene. Suutide Talmuutlased ei teinud mingisugust wahet hullu ja kurtumma wahel. Kuulus risti usu õpetaja Augustiin ei arwanud neid mitte risti usu tunnistajate seffa. Nõnda jäiwad kurtummad oma elutee pääl õnnetuse sisse abita kui reisija Seeriku teel.

Kõige esimene, kes kurtumma koolitada püüdis, oli Heidelbergi professor Agricola († 1485), siis Joachim Pascha, Brandenburgi Kuurfürsti õpetaja († 1578), kes oma kurti tüttart rääkima ja kirjutama on õpetanud.

Sellamal ajal Hispani munk Pedro de Ponce († 1584), kes St. Salvadori linnas 4 kurtumma rääkima ja kirjutama on õpetanud.

Nende meeste töö äritas ka teisi kurtumme koolitama. Arwata saja aasta sees õpetadi tummasid: Hispaania-, Saksa-, Inglis-, Hollandi- ja Prantsuse maal. Enamist on nende õnnetumate õpetajad: kas kurtummade wanemad ise, nende sõbrad, tohtrid, kiriku õpetajad ehk ka muud koolitatud, wäsimata püüdmistega inimesed. Nendega algas, kaswis ja läks ka enamist kurtummade õpetamise kunst hauda. Sga kurtumma õpetaja püüdmine oli: õnnetuma elu ihulikult ja waimulikult fergitada.

Kõige wanemad raamatud, milles kurtummade õpetamisest räägitakse, on 17. saja aasta sees kirjutatud.

Ponce raamat on 1620 trüffitud. Ammani esimene raamat 1692 ja teine 1700 trüffitud. Nendes raamatutes seletawad nemad kurtummade õpetamise wiisi ehk kombet ära. See on koguni lihtlabane ja loomulik: ligilähedalt, nähtawatest, fergedest asjadest algades, järk järgult piltide ja asjade tuetusel edasi sammudes siuti sõnade ja nende kirjutamine jenna külge. Paljugi kurtummade koolitajaid on nende raamatute feest hääd juhatusst leidnud.

Alegupidi kaswasiwad ükshikute kurtummade koolitamisest kurtummade koolid. Need panniwad selle halastuse ja armastuse tööle päris põhja alla.

Aastal 1760 asutas Prantsuse maal Pariisi linnas Abbe de l'Épee oma kuluga esimese kurtummade kooli.

18 aastat hiljem asutas Saamuel Heinike kuurfürsti Friedrich Augusti kuluga Leipzigi linnas teise kurtummade kooli.

Prantslane õpetas kurtumme kunstlikult sõrmedega tähti kirjutama, näituse teel oma mõttid ilmutama ja kirjutama, aga Sakslane õpetas walju häälega rääkima ja kirjutama.

Prantslase ja Sakslase wahel tõusis õpetamise wiisi üle käre waidlemine. Kumbki ei annud järele. Mõlemad kiitsiwad oma õpetamise wiisi kõige tululikumaks ja laitsiwad teine teise tööd kibeda sõnadega. Sellest tõusis wiha ja nurjatu riid. Et Sakslasel tõesti rohkem õigust oli oma õpetamise wiisi kiita ja Prantslase kombet laita, seda on meie aeg tunnistanud; sest Sakslase kurtummade õpetamise wiis on igal pool pruugiks saanud ja isegi Prantsuse maal hakatakse kurtummasid sell wiisil õpetatama. Ta on ka loomulikum ja igapidi palju kasulikum.

18 saja aastadel tõusiwad mitmesugused soowimised rahwa seas kurtummade kohta. Nendest on iseäranis kaks tähelepanemise wäärt, ja nimelt need:

1. kurtumme piaks kurtummade koolmeistrideks õpetatama ja,
2. kurtummadele sünniks asumise kohad (koloniid) jääda, kus nad kõik üheskoos wõiksid elada.

Esimest soowi katsuti elule ajada — kurtumme õpetadi nende koolmeistriks — ja üks nendest, nimega Kruuse, on tähtsad raamatud kirjutanud; aga peagi saadi aru, et asi ei lähe ometegi mitte; sest rääkima õpetada nad ei saa, kuna koolmeistri kõrw ka kurtumma kõrw piab olema.

Teist soowi ei ole katsutudki, sest et ta tuju tuulest oli tõusnud.

Meie aastasaja esimesel poolel ärkas kurtummade koolitamise poolest uus püüdmine: iga kurtumm pidi oma külas ja kihelkonnas õpetatama.

Seda nõudmist sünnitas kurtummade koolitamise kulu; sest raha ei ole mitte igamehel käepärast ja seda on wisa fätte saada.

Et sellest kitskusest hõlpaste läbi pääseda, anti Austria keisri riigis seda nõu: kiriku õpetajad suures koolis, kihelkonna ja küla koolmeistrid seminaarides pidada kurtummade õpetamist ära õppima ja pärast oma ametis kohalisi kurtumme õpetama, nõnda wõis kurtummade koolitamise kulude kuhjast kergeste mööda pääseda; aga selle juures unustati häämeelega ära, et iga amet terwet mehe jõudu nõuab, ehk wana tarka sõna: ega härjast kahte nahka ei saa.

Sellepärast jäi see nõudmine paljaks soowiks, seda ei wõinud ega jõudnud ükski mees täita.

Põhja- ja Lõuna-Saksamaal taheti kurtummade õpetamist rahwa koolides toimetada; aga peagi oli aru käes: ei lähe!

Kurtummade õnnetu elu aga nõudis waljuste abi ja halastaja armastus ei hoolinud kuludest, waid asutas kurtummade koolisi, nõnda et mõnes riigis, iseäranis Daoni ja Würtembergi maal, kõik kurtummad koolides õpetatakse.

Nõnda kui muial, on ka meie Lääne mere kubermangudes üksikud mehed oma kätt selle halastuse ja armastuse töö külge pannud. Megapidi on muial nende üksiku meeste tööst terve riigi ja rahwaste töö saanud; lootkem, et meie kubermangud sedasama teed käima saawad.

Meil on juba neli kurtummade kooli ja nimelt:

1. Riia linnas Sakslaste kurtummade kool, asutatud 1839.
2. Wändras, Pärnu maal, Gestlaste kurtummade kool, asutatud 1866.
3. Carolinenhofes, Miitawi linna juures, Lätlaste kurtummade kool, asutatud 1869.
4. Weidenhöhes, Wolmari linna juures, Lätlaste kurtummade kool, asutatud 1875.

2. Kurtummade kooli töö ja koolitaja.

Looja kõigetargem nõu järele astub inimene ihu ja hinge poolest juures nõdruses, milles arendamise wäed hingawad, maailmasse. Siin on tema arendamise paik maa ja taewa kohta, siin on ta täiskaswamine ihulikult ja waimulikult.

Arendamise tööd algawad wanemad kodus, koolid laiendawad seda igapidi, elu piab selle wilja ilmutama, kuni lõikuse Issand haganaid ja teri lahutab.

Kuna nüüd kurtummale Looja käest needjamad ihu ja waimu anded on jagatud kui kuuljalegi, siis on ka temal seesama kutsumine: pruugitaw ja kõlblif inimeste seltskonna liige olla ja pühitsuses elades taewa riigi pärijaks saada. Selle põhja pääl on kurtumma koolil seesama õpetus käsil, mis iga tubli rahwa kool õigusega piab õpetama. Kurtumma puuduse pärast on aga õpetamise wiis osast teistwiisi.

Kuuljate kool algab oma õpetust säält, kus lapse wanemad seda on lõpetanud; aga kurtummade kool piab kõige päält waimu walla wõtit — r ä ä k i m i st — looma, jellega uimastuses uinuja waimuse tungima, seda äratama, ja elustama. Siis kaswatab ja harib tema kurtumma ihu, mõistuse, korralise elu ja

usu õpetuse poolest sügavamalt ja laiemalt, kui seda wanematest jõueti ehk mõisteti teha, millest juba eespool räägiti.

Nõuriistad selle töö tarwis on: rääkimine, kirjutamine, rehkendamine, maalimine, Piibli lugu, katehismus, lugemine, looduse lugu, maailma sündus, geografi, kõiksugu toimetused majas, aedas, põllul &c.

Tahetakse kooli õpetuse tööd laiast ja sügawalt ära seletada, siis lähaks seletus kaugele üle selle raamatu piiri.

Piab kurtummade õpetamine nendele ilmaliku ja waimuliku kasu tooma, siis piawad koolides selle tarwis parajad koolmeistrid olema. Sgamees ei sünni mitte kurtummade koolmeistrid. Tema piab tugew ja terve rindadega olema. Temal olgu häa tundmine laste kaswatamise kunstist, elaw ja selge õpetamise anne ja kõige päält halastaja armastus ja kannatus maha jäetute wasta.

Kurtummade koolmeistrite töö on waewaline. Neid võib mäetöö meeste sarnatseks arwata, kes pimedast maa alt näutuid metallisid walgele toowad. Ei teagi, kas maa päält seda meest leitakse, kellel selle tööle t a r w i l i k i s e enese ärasalgamine, kannatus ja töö rõõm on? — Teised rahwa koolmeistrid püiawad oma laste hulgaga kohe ülesse kõrgesse, aga kurtummade koolmeistrid piawad alla sügawasse sõudma. On nad säält oma wangitud lastega pitkamist suure waewaga nagu kõrbe läbi lahkema Kanaanani piirile jõudnud, siis lendawad linnukesed parwes halja oksadele ja kurtummade koolmeistrid tampigu teist, kolmalt &c. puhku sedasama teed, kuni wiimselt enam ei jõua.

Ja mis ta siis selle eest saab? —

Maailmas mõned teda kahjatsewad, teised teda

uaeravad; mõned piavad teda ilma asjata inimeseks, kes teiste armuandidest elada, teised sõimavad teda „sõgedatate juhatajaks“ ja „narude forjajaks.“ — Ehk ta küll peale higinis oma tööd teeb, ei wõi ta oma kaswandikude puuduse pärast suurt ega imetelemise wäärt tööd näidata ja kui ta ka Jumala abiga midagi on jõudnud korda saata, siis ei osata mitte arvata, misjuguuste takistustega tall enne wõitlemist on olnud. — Tema palk ulatab nappilt ülespidamiseks ja sagedaste kurnab päätoiduse mure ta mõttid, kellel juba muudugi tegemisi ülearu on.

Kes siis kurtummade koolmeistriks tahab hakata, sellel olgu „Saamaaria mehe“ süda, siis ei puudu temal ka mitte selle mehe rõõmu.

VI. Ristikoguduse kohus kurtummade kohta.

Kurtumm on pagan. Sellest räägiti II. päätüfifis. Paganate seas teeb ristikogudus apostlite ajast saadik Jeesuse käsu järele: Spetage k ö i k rahwast ic. — oma tööd. See p i a b n ö n d a o l e m a. Aga kas sõnas k ö i k ka mitte kurtummad ei piaks ühes arwatud olema? Tõesti on see Jeesuse tahtmine, kuna ta ise kurdikuuljaks tegi, et see suure häälega Jumalat kiitis ja auustas. Kui nüüd kauge maa paganate eest hoolt kannetakse ja selle missiooni töö tarwis wõerale manle suured raha summad iga aasta läfitakse, aga omad paganad, kurtummad, koolitamata jäetakse, kas ei piaks Apostel Paulus ristikogudust sel ke p o o l e st mitte hukka mõistma üteldes:

„Kui keegi enese omaste, kõige enamiste oma kodakondsete eest muret ei kanna, see on usu ärasalganud ja on kurjem kui uskumata inimene.“ (1. Tim. 5, 8.) Seda piaks küll suure hoolega tähele panna, et kui kurtummad koolitamata jäävad, siis on see usu ärasalgamine ja kurjem, kui uskumata inimeste töö Apostli Pauluse otsuse järele. Wabandagu ennast karjatjed ja kari kudas nad tahtwad, usklikud nad enne ei ole, kummi nad teewad, mis Jeesus ise ütleb: „Töest mina ütlen teile: mis teie iial ei ole teinud ühele nendest sinaste vähemate seas, seda ei ole teie minulegi teinud“ (Matt. 25, 45.) ja üksnes: „Siis olete minu sõbrad, kui teie teete, mis mina teile käsin (Joh. 15, 14). Mõnda ka usk, kui temal ei ole tegusid, on ise eneses surnud (Jaf. 2, 17). — Kes nüüd mõistab hääd teha, ja ei tee seda mitte, sellele on see patuks (Jaf. 4, 17). Ja teie piate ka tunnistama; sest teie olete algusest minuga olnud. Joh. 15, 27.)

Ennäe! ristifogudus Gestlaste seas, julle on tunnistatud, mis sinu kohused kurtummade ja oma kodakondsete kohta on; ennäe, rikas mees, waene Laatsarus on sinu usse ees; ennäe, Samaaria mees, haawatud on sinu elutee ääres, ära mine mitte mööda kui leewit ja preester, waid tule ja aita!!!

T e a d u s e k s .

Aastal 1880, Teetsembri kuul, saawad, kui Suomal, elu jätkab, kümme kurti leeritud, Teesuse armu lauale wõetud ja koolist lahti lastud.

Aastal 1881, Jaanuari kuul wõetakse Wändra tummade koolisje kaksteistkümme kurtumma wasta.

W a n a d u s : 9—12 aastat. Kooli aeg: 7 aastat.

Kooli ja ülespidamise maks: 125 rubla iga aasta.

Tarwilised riided argi ja pühapäewaks, magamise kotid ja tekid, kätte ja nina rätikud.

Tarwilised jalatsjed (jalanõud): saapad, kingad ehk pastlad.

Need asjad olgu wanemate poolt hääs korras lapsesele ühes antud.

